

ΕΙΔΙΚΟ ΑΡΘΡΟ

ΑΥΤΟΕΚΤΙΜΗΣΗ ΣΕ ΑΣΘΕΝΕΙΣ ΜΕ Β - ΜΕΙΖΟΝΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΗ ΑΝΑΙΜΙΑ

Κωνσταντίνος Κουκουρίκος¹, Μαρία Τσιρώνη², Ασπασία Παναγιώτου³

1. Νοσηλεύτης, Λέκτορας Εφαρμογών, Phd(c), Τμήμα Νοσηλευτικής, Διεθνές Πανεπιστήμιο Ελλάδος και Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
2. Καθηγήτρια, Τμήμα Νοσηλευτικής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
3. Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Νοσηλευτικής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

DOI: 10.5281/zenodo.13208356

Cite as: Koukourikos, K., Tsironi, M., & Panagiotou, A. (2023). SELF – ESTEEM IN PATIENTS WITH B – THALASSE-MIA MAJOR. *Perioperating Nursing (GORNA)*, 12(4), 348–354. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13208356>

Περίληψη

Εισαγωγή : Η θαλασσαιμία είναι μια κληρονομική ασθένεια που οφείλεται στην μειωμένη ή στην έλλειψη σύνθεσης μιας ή περισσότερων από τις αλυσίδες αιμοσφαιρίνης. Οι ασθενείς διαγιγνώσκονται με σοβαρά συμπτώματα όπως καρδιολογικά προβλήματα, σπληνομεγαλία, χαρακτηριστικό προσωπείο, καθυστέρηση στην ανάπτυξη, βαριά αναιμία. Η χρονιότητα της νόσου καθώς και η θεραπεία επιδρούν αρνητικά στην αυτοπεποίθηση, στην αυτοεκτίμηση και γενικότερα στην ψυχοκοινωνική ζωή του ατόμου. **Σκοπός :** Είναι η εξέταση παραμέτρων της επίδρασης της β μεσογειακής αναιμίας στην αυτοεκτίμηση των ασθενών. **Μεθοδολογία:** Έγινε εκτεταμένη ανασκόπηση της ελληνικής και διεθνούς βιβλιογραφίας σχετική με το θέμα. Χρησιμοποιήθηκαν οι εξής λέξεις κλειδιά : β μείζονα μεσογειακή αναιμία, μεταγγίσεις, αυτοεκτίμηση, στις ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων Pubmed, Scopus, Medline, Google Scholar καθώς και στον Σύνδεσμο Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών (HEAL-Link). **Αποτελέσματα :** Από την ανασκόπηση προκύπτει ότι οι θαλασσαιμικοί ασθενείς, κυρίως λόγω της χρονιότητας της νόσου, της εξάρτησης από τις μεταγγίσεις και την διαφοροποιημένη εμφάνισή τους, εμφανίζουν ιδιαίτερα προβλήματα από την ψυχοκοινωνική σφαίρα. Βιώνουν συχνά αισθήματα ανεπάρκειας, συμπεριφορικά προβλήματα καθώς και θλίψη, αδιαφορία και ευερεθιστότητα. Όλα αυτά επιδρούν στην αυτοεκτίμηση του ατόμου, οδηγούν στην αυτομομφή και επηρεάζουν την συμμόρφωση του με την θεραπεία και τις σχέσεις με τον περίγυρό τους. **Συμπεράσματα:** Η μεσογειακή αναιμία ως χρόνιο νόσημα επηρεάζει σημαντικά την αυτοεκτίμηση των ασθενών, παιδιών και ενηλίκων. Η ολιστική προσέγγιση των ασθενών και η επικέντρωση όχι μόνο στη σωματική νόσο αλλά και στις ψυχολογικές διαστάσεις αυτής θα βοηθήσουν στην καλύτερη προσαρμογή του στη νόσο και στην θεραπεία της.

Λέξεις κλειδιά Β μείζονα μεσογειακή αναιμία, μεταγγίσεις, αυτοεκτίμηση.

Υπεύθυνος Αλληλογραφίας Κουκουρίκος Κων/νος, e-mail : kokaea@yahoo.gr

SELF – ESTEEM IN PATIENTS WITH B – THALASSEMIA MAJOR

Konstantinos Koukourikos¹, Maria Tsironi², Aspasia Panagiotou³

1. RN, Lecturer, Phd(c), Nursing Department, International Hellenic University and University of Peloponnese, Greece
2. Professor, Nursing Department, University of Peloponnese, Greece
3. Assistant Professor, Nursing Department, University of Peloponnese, Greece

Abstract

Introduction: Thalassemia major is a genetic condition caused by the formation of faulty hemoglobin chains. Those affected by this disease experience a range of severe symptoms, including heart complications, enlarged spleen, developmental delays, characteristic facial features, and severe anemia. The chronic nature of this condition, combined with its demanding treatment process, can significantly affect an individual's self-confidence, self-esteem, and psychosocial well-being. **Aim:** The objective of this study is to investigate how thalassemia affects the self-esteem of patients. **Methodology:** A comprehensive review of both Greek and international literature on the topic was conducted, using the following keywords: beta-thalassemia major, transfusions, and self-esteem. The review was carried out using various electronic databases such as PubMed, Scopus, Medline, Google Scholar, and the Association of Greek Academic Libraries (HEAL-Link). **Results:** Individuals with thalassemia major encounter distinctive psychosocial hurdles because of the ongoing nature of the illness, reliance on transfusions, and varied symptoms. Often, patients undergo sentiments of inadequacy and behavioral issues, along with melancholy, apathy, and irritability. Such emotions can have a detrimental effect on the patient's self-worth, resulting in self-criticism and influencing their adherence to treatment and interactions with their surroundings. **Conclusions:** Thalassemia major can have a substantial impact on the self-esteem of individuals of all ages. By adopting a comprehensive patient care approach, that addresses not just the physical symptoms of the condition but also its psychological facets, patients can better adjust to the disease and its management.

Keywords: Beta-thalassemia major, transfusions, self-esteem

Corresponding author Koukourikos Konstantinos, e-mail: kokaea@yahoo.gr

υπολειπόμενη αιματολογική νόσος που χαρακτηρίζεται από αναιμία που αναπτύσσεται λόγω μειωμένης ή έλλειψης σύνθεσης μιας ή περισσότερων από τις αλυσίδες αιμοσφαιρίνης.^{1,2}

Τα επιδημιολογικά δεδομένα, διαφέρουν σημαντικά από τη μια χώρα στην άλλη. Στις ευρωπαϊκές ακτές της Μεσογείου, το ποσοστό επίπτωσης των γεννήσεων βρεφών με β-μεσογειακή αναιμία είναι 15,9 ανά 100.000, και κυμαίνεται από 1,4 στη Γαλλία έως 56,9 στην Αλβανία. Πέντε από τις δέκα χώρες της Ευρώπης έχουν αναπτύξει υποδομές για την αντιμετώπιση της β-θαλασσαιμίας. Αυτές είναι: η Ισπανία (το ποσοστό επίπτωσης είναι μόλις 1,6), Γαλλία, Ιταλία (ποσοστό επίπτωσης 52,0 με στοχευμένη πρόληψη σε περιφερειακό επίπεδο στη Σαρδηνία), τη Μάλτα (ποσοστό επίπτωσης 23,3) και την Ελλάδα.³

Ο αριθμός των νεογνών που προσβάλλονται κάθε χρόνο από β-θαλασσαιμία στις χώρες της Λεκάνης της Μεσογείου θα αυξηθεί από 2.479 το 2020 σε 2.899 το 2050, για ετήσια μέση ανάπτυξη 0,5% σε διάστημα 30 ετών. Ωστόσο, η πρόβλεψη για τις ευρωπαϊκές χώρες είναι να μειωθεί ο αριθμός των νοσούντων νεογνών από 269 το 2020 σε 246 το 2050, με αρνητική ετήσια μέση αύξηση -0,3%.³

Η εμφάνιση αναιμίας, οι οστικές αλλοιώσεις, η αναστολή της ανάπτυξης, ο υπερσπληνισμός, ο υπογοναδισμός, με κυριότερη επιπλοκή την αιμοσιδήρωση (εναπόθεση σιδήρου στον οργανισμό) αποτελούν τα πιο συνήθη συμπτώματα της νόσου ενώ η θεραπευτική αντιμετώπιση της περιλαμβάνει την μετάγγιση αίματος και την αποσιδήρωση για την αφαίρεση της περίσσιας σιδήρου από τον οργανισμό.⁴

Η χρονιότητα της νόσου, οι συνεχείς μεταγγίσεις και η διαφοροποιημένη εμφάνιση του ατόμου επηρεάζουν σημαντικά την αυτοπεποίθηση αλλά κυρίως την αυτοεκτίμηση του. Η αυτοεκτίμηση θεωρείται μια ψυχολογική παράμετρος η οποία έχει προσελκύσει το ερευνητικό ενδιαφέρον⁵ και θεωρείται πως η παρουσία υψηλής αυτοεκτίμησης σχετίζεται με την επίτευξη στόχων και την ανάπτυξη της εκτίμησης της αξίας του

εαυτού.⁶ Η υψηλή αυτοεκτίμηση επηρεάζει θετικά τις σχέσεις, την υγεία, την εργασία.^{7,8}

Σκοπός : Η διερεύνηση της επίδρασης της μείζονος β Μεσογειακής αναιμίας στην αυτοεκτίμηση των ασθενών.

Μεθοδολογία : Η εργασία βασίστηκε στην ανασκόπηση της ελληνικής και διεθνούς βιβλιογραφίας σχετικής με το θέμα χρησιμοποιώντας τις ακόλουθες λέξεις - κλειδιά: Μείζονα β Μεσογειακή Αναιμία, Μεταγγίσεις, Αυτοεκτίμηση. Χρησιμοποιήθηκαν ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων όπως Pubmed, Scopus, Google Scholar, Medline. Η αναζήτηση αφορούσε συγγράμματα, βιβλιογραφικές ανασκοπήσεις και ερευνητικές εργασίες δημοσιευμένες στην ελληνική και αγγλική γλώσσα.

Εννοιολογική προσέγγιση του όρου αυτοεκτίμηση

Ο M. Rosenberg⁹ όρισε την αυτοεκτίμηση «ως την θετική ή την αρνητική άποψη που έχει κάποιος για τον εαυτό του», ενώ άλλοι ερευνητές την θεωρούν ως μια μορφή αξιολόγησης του εαυτού, που μπορεί να καθοδηγήσει τις μελλοντικές συμπεριφορικές επιλογές και δράσεις ενός ατόμου.¹⁰

Η αποδοχή του εαυτού, ως εικόνα, ως αξία αλλά και ως τρόπος με το οποίον λειτουργεί ένα άτομο σχετίζεται και με το επίπεδο της αυτοεκτίμησης, είτε υψηλή είτε χαμηλή. Έτσι, υπάρχουν διακυμάνσεις στην αυτοεκτίμηση που οφείλονται κυρίως στην ηλικία, στα στάδια ανάπτυξης ενός ατόμου και στα γεγονότα ζωής που μπορούν να συμβούν.¹¹

Άλλοι ερευνητές θεωρούν ότι αναφέρεται στην υποκειμενική εκτίμηση του ατόμου ως προς την αξία του και δεν αντανακλά απαραίτητα τα ταλέντα και τις ικανότητες του ούτε το πως αξιολογείτε από τους άλλους.¹²

Επίσης, αποτελεί κράμα των εμπειριών ζωής, της αξίας και της σημασίας που αποδίδει κάποιος στις

δραστηριότητες που επιτελεί καθώς και στην ανατροφοδότηση που λαμβάνει από τον κοινωνικό περίγυρο (γονείς, φίλους, από το περιβάλλον του).¹³

Η Herper (2023)¹⁴ υποστηρίζει ότι η αυτοεκτίμηση βασίζεται στην αυτοαξιολόγηση του ίδιου του ατόμου ενώ τα επίπεδά της ποικίλλουν σε όλη τη διάρκεια της ζωής. Η σημαντικότητά της έγκειται στο γεγονός της αποδοχής του ατόμου από τον περίγυρό του και εξαρτάται από εμπειρίες διαπροσωπικής επαφής και αποδοχής. Θεωρεί, επίσης, ότι το επίπεδο αυτοεκτίμησης επηρεάζει τις διαπροσωπικές σχέσεις, την γενικότερη ευημερία του ατόμου και σχετίζεται με την εμφάνιση ψυχοπαθολογίας.

Οι Cast et al., (2002)¹⁵ υποστηρίζουν ότι η αυτοεκτίμηση αποτελεί μέρος της αυτό-αντίληψης, του τρόπου δηλαδή με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τον εαυτό μας, τον περίγυρό μας και την θέση μας στο κοινωνικό σύνολο. Αποτελούν, λοιπόν, δύο διαφορετικές έννοιες όπου η μεν αυτοαντίληψη αναφέρεται στο σύνολο των γνώσεων που έχουν τα άτομα για τον εαυτό τους (το ύψος, το βάρος, το όνομα, τη φυλή, τις συμπάθειες, τις αντιπάθειες, τις πεποιθήσεις, τις αξίες και τις περιγραφές εμφάνισης), ενώ η αυτοεκτίμηση είναι η συναισθηματική αντίδραση που βιώνουν τα άτομα καθώς σκέφτονται και αξιολογούν παραμέτρους του εαυτού τους

Κατηγοριοποίηση αυτοεκτίμησης

Σύγχρονοι ερευνητές με τις μελέτες τους έχουν αποδείξει την ύπαρξη κατηγοριών αυτοεκτίμησης, που σχετίζονται με την προσωπική στάση του ατόμου για τον εαυτό του αλλά και την επίδραση του περιβάλλοντος. Οι κατηγορίες της αυτοεκτίμησης περιλαμβάνουν:

Σφαιρική-συνολική ή παγκόσμια αυτοεκτίμηση (Global self esteem): αναφέρεται στη συνολική αθροιστική άποψη για τον εαυτό μας, κάθε φορά, για πολλές παραμέτρους της ζωής μας, η μέτρηση της οποίας γίνεται σε μια κλίμακα μεταξύ αρνητικής και θετικής.

Ειδική αυτοεκτίμηση ή αυτοεκτίμηση συγκεκριμένου τομέα (Domain self esteem): αφορά την αυτοεκτίμηση ενός ατόμου σε σχέση με έναν συγκεκριμένο τομέα ή μια μεμονωμένη δραστηριότητα, όπως ο αθλητισμός, η εμφάνιση, η απόδοση στο σχολείο και η επιτυχία στην εργασία.

Οι δύο ανωτέρω τύποι φαίνεται ότι συνδέονται μεταξύ τους. Η υψηλότερη συνολική αυτοεκτίμηση επηρεάζει την άποψή μας για τις ικανότητές μας σε συγκεκριμένους τομείς σύμφωνα με τους Brown, Dutton, Cook, (2001).¹⁶

Η αυτοεκτίμηση ως κατάσταση (State self esteem): αναφέρεται στο επίπεδο αυτοεκτίμησης ενός ατόμου που επικρατεί αυτή τη στιγμή. Μπορεί να κυμαίνεται ανάλογα με την κατάσταση, τη διάθεση και το κοινωνικό πλαίσιο. Για παράδειγμα, ένα άτομο μπορεί να έχει υψηλή αυτοεκτίμηση σε μια κατάσταση, όπως η απόδοση στο σχολείο, αλλά να έχει χαμηλή αυτοεκτίμηση σε μια άλλη, όπως να αγωνίζεται σε ένα νέο κοινωνικό περιβάλλον.^{17,18}

Η αυτοεκτίμηση ως χαρακτηριστικό (Trait self esteem): αναφέρεται σε ένα σταθερό χαρακτηριστικό της συνολικής αξιολόγησης ενός ατόμου για τον εαυτό του. Είναι ένα σχετικά διαρκές τμήμα της προσωπικότητας ενός ατόμου και μπορεί να επηρεάσει το πώς αισθάνεται, σκέφτεται και συμπεριφέρεται σε διάφορες καταστάσεις. Τα άτομα με υψηλή αυτοεκτίμηση γενικότερα έχουν θετικές πεποιθήσεις για τον εαυτό τους, τις ικανότητές τους και την αξία τους ενώ αυτά με χαμηλή αυτοεκτίμηση έχουν συχνά αρνητικές απόψεις για τον εαυτό τους.¹⁷

Ο Hornstein, (2012)¹⁹ με βάση την σταθερότητα ή την αστάθεια που παρουσιάζει η αυτοεκτίμηση στο πέρασμα του χρόνου και, ανεξάρτητα αν είναι υψηλή ή χαμηλή, διακρίνει τους εξής 5 τύπους της αυτοεκτίμησης:

1- Υψηλή και σταθερή αυτοεκτίμηση

Τα άτομα με αυτόν τον τύπο αυτοεκτίμησης δεν επηρεάζονται αρνητικά από όσα συμβαίνουν γύρω τους, έχουν την δυνατότητα αντιμετώπισης δυσχερειών και

είναι σε θέση να υπερασπίζονται την άποψή τους με ήρεμο και επιτυχημένο τρόπο με την πάροδο του χρόνου, χωρίς να καταρρέουν.

2- Υψηλή και ασταθής αυτοεκτίμηση

Τα άτομα αυτά παρουσιάζουν υψηλή αυτοεκτίμηση αλλά δεν την διατηρούν σταθερή με το πέρασμα του χρόνου. Δεν διαθέτουν εκείνους τους μηχανισμούς αντιμετώπισης των στρεσογόνων γεγονότων που συχνά τους αποσταθεροποιούν, με αποτέλεσμα να μην αποδέχονται την αποτυχία ή να μην δέχονται αντίθετες θέσεις.

3- Σταθερή και χαμηλή αυτοεκτίμηση

Χαρακτηριστικό των ατόμων αυτών είναι ότι θεωρούν τους εαυτούς τους υποδεέστερους σε σχέση με άλλους και δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν σε εργασίες που τους ανατίθενται. Είναι διστακτικοί, φοβούνται μήπως κάνουν λάθος, γι' αυτό και επιζητούν την στήριξη τρίτων προσώπων. Δεν υπερασπίζονται την άποψή τους και αυτοαξιολογούνται αρνητικά.

4- Ασταθής και χαμηλή αυτοεκτίμηση

Είναι τα άτομα που επιζητούν και θέλουν να περνούν απαρατήρητοι και πιστεύουν ότι δεν μπορούν να πετύχουν τίποτα.

5- Διογκωμένη αυτοεκτίμηση

Είναι τα άτομα που έχουν υψηλή αυτοεκτίμηση, ισχυρή προσωπικότητα και πιστεύουν ότι είναι καλύτεροι από τους ανθρώπους που έχουν γύρω τους. Δεν δίνουν σημασία στην άποψη των άλλων, φταίνε συνήθως οι τρίτοι και δεν μπαίνουν στη διαδικασία να κάνουν αυτοκριτική. Παρουσιάζουν μια γενικότερη ρηχότητα στις σχέσεις τους και προβάλλουν πολύ το εγώ τους. Έχουν μια μη ρεαλιστική στάση για τον εαυτό τους, υποτιμούν τους άλλους και επιζητούν την υπερβολική προσοχή και θαυμασμό των άλλων. Δημιουργούν πληθώρα προβλημάτων σε πολλούς τομείς της καθημερινότητας (σχέσεις, οικογένεια, εργασία, σχολείο).

Σχέση αυτοεκτίμησης και θαλασσαιμίας

Δεν είναι ιδιαίτερα μεγάλος ο αριθμός των μελετών που

εξετάζουν την σχέση αυτή. Έρευνα των Nourbakhsh, et al.,²⁰ (2021) διερεύνησε τον επιπολασμό των προβλημάτων συμπεριφοράς και τη σχέση τους με την αυτοεκτίμηση και την αυτοαντίληψη σε ασθενείς με μείζονα μεσογειακή αναιμία ηλικίας 6 έως 18 ετών. Αποδείχθηκε πως, ποσοτικά, ο αριθμός των ασθενών με διαταραχές συμπεριφοράς και χαμηλή αυτοεκτίμηση ήταν ιδιαίτερα αυξημένος και πως η συχνότητα εμφάνισης διαταραχών συμπεριφοράς σχετίζεται με μειωμένη αυτοεκτίμηση και κακή αυτοαντίληψη σε αυτούς τους ασθενείς.

Οι Wang et al.,²¹ (2022) αξιολόγησαν τον αντίκτυπο μιας 3μηνης ψυχολογικής παρέμβασης στην ποιότητα ζωής παιδιών με β-θαλασσαιμία (12-18 ετών) που εξαρτώνται από τη μετάγγιση αίματος. Τα αποτελέσματα έδειξαν σημαντική βελτίωση της ψυχολογικής κατάστασης και της κατάθλιψης μεταξύ των παιδιών και των εφήβων ασθενών. Παρουσιάστηκε βελτίωση της ανηδονίας, της αρνητικής διάθεσης και της αρνητικής αυτοεκτίμησης μεταξύ των ασθενών.

Άλλοι ερευνητές προσπάθησαν να μελετήσουν την αποτελεσματικότητα της εφαρμογής γνωστικής συμπεριφορικής ομαδικής ψυχοθεραπείας στην διέγερση της αυτοεκτίμησης σε ασθενείς με β-θαλασσαιμία. Συγκεκριμένα, 59 ασθενείς χωρίστηκαν σε πειραματική ομάδα και ομάδα ελέγχου και μετά την εφαρμογή 8 συνεδριών αποδείχθηκε ότι η θεραπεία οδήγησε σε μείωση της απελπισίας και αύξηση της αυτοεκτίμησης σε γενικό, οικογενειακό και μορφωτικό επίπεδο, αλλά όχι σε αύξηση της κοινωνικής αυτοεκτίμησης.²²

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα τελευταία χρόνια έχει αρχίσει να αναπτύσσεται η έρευνα για την σημασία της αυτοεκτίμησης και την επιρροή της σε χρόνιους ασθενείς όπως οι θαλασσαιμικοί. Η αυτοεκτίμηση φαίνεται να είναι ένα σχετικά σταθερό, αλλά σε καμία περίπτωση αμετάβλητο χαρακτηριστικό. Η χρονιότητα της θαλασσαιμίας, η εξάρτηση από τις μεταγγίσεις και η διαφοροποιημένη

εμφάνιση των ασθενών επηρεάζει την αυτοεκτίμηση, τον ψυχικό κόσμο των ασθενών και αποτελεί έδαφος για την εμφάνιση διαταραχών όπως η κατάθλιψη και οι αγχώδεις διαταραχές. Το επίπεδο της αυτοεκτίμησης σχετίζεται με τομείς της καθημερινότητας των ατόμων

όπως οι σχέσεις, η εργασία και η υγεία, γι' αυτό και αποκτά σημαντική κοινωνική σημασία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Needs T, Gonzalez-Mosquera LF, Lynch DT. Beta Thalassemia. In: StatPearls. StatPearls Publishing, Treasure Island (FL); 2022. PMID: 30285376.
2. Koutelekos I, Vassalos C, Polikandrioti M, Makis A, Sarantaki A, Kyritsi H, Chaliasos N. Expectations for life among Greek teenage thalassaemics. *Perioperative Nursing (GORNA)*. 2018; 7(1): 50–62.
3. Bellis G, Parant A. Beta-thalassemia in Mediterranean countries. Findings and outlook. *Investigaciones Geográficas*. 2022; 77: 129-138.
4. Origa R. β -Thalassemia. *Genetics in Medicine*. 2017; 19(6): 609–619.
5. Bleidorn W, Hufer A, Kandler C, Hopwood CJ, Riemann R. A nuclear twin family study of self-esteem. *European Journal of Personality*. 2018; 32(3):221–232.
6. Orth U, Robins RW, Widaman, KF. Life-span development of self-esteem and its effects on important life outcomes. *Journal of personality and social psychology*. 2012; 102(6): 1271–1288.
7. Kyritsi H, Mantziou V, Papadatou D, Evagellou E, Koutelekos J, Polikandrioti M. Self concept of children and adolescents with cancer. *Health science Journal*. 2007;1(3).
8. Orth U, Robins RW. The development of self-esteem. *Current directions in psychological science*. 2014; 23(5): 381-387.
9. Rosenberg M. *Society and the Adolescent Self-Image*. Revised edition. Middletown, CT: Wesleyan University Press, 1989.
10. MacDonald G, Leary MR. Individual differences in self-esteem. In Leary, MR., Tangney, JP. (Eds.), *Handbook of self and identity*. Guilford, New York, 2012.
11. de Ruiter MP, Van Geert LC, Kunnen ES. Explaining the “How” of Self-Esteem Development: The Self-Organizing Self-Esteem Model. *Review of General Psychology*. 2017; 21(1): 49-68.
12. Donnellan MB, Trzesniewski KH, Robins, RW. Self-esteem: Enduring issues and controversies. In T. Chamorro-Premuzic, S. von Stumm, & A. Furnham, *The Wiley-Blackwell handbook of individual differences*. Wiley-Blackwell, England, 2011.
13. Lian TC, Yusoff F. The effects of family functioning on self-esteem of children. *European Journal of Social Sciences*. 2009; 9(4): 643-650.
14. Hepper EG. Self-Esteem. *Encyclopedia of Mental Health*. 2023; 125–139.
15. Cast AD, Burke PJ. A theory of self-esteem. *Social forces*. 2002; 80(3): 1041-1068.
16. Brown, JD., Dutton, KA., Cook, KE. From the top down: Self-esteem and self-evaluation. *Cognition and emotion*. 2001; 15(5): 615-631.
17. Bernstein J. *The Anxiety, Depression, & Anger Toolbox for Teens*, PESI Publications, Eu Claire, 2020.
18. Jordan CH, Zeigler-Hill V, Cameron JJ. Self-Esteem. In: Zeigler-Hill V, Shackelford T.K. *Encyclopedia of Personality and Individual Differences*, Springer, 2020: 4738–4748.
19. Hornstein L. *Narcicismo Autoestima, Identidad Alteridad Paidos*, 2012.
20. Nourbakhsh SMK, Atamanesh M, Effatpanah M, Salehi M, Heidari M. The Association between Behavioral Problems with Self-Esteem and Self-Concept in Pediatric Patients with Thalassemia. *Iranian journal of psychiatry*. 2021; 16(1): 36–42.
21. Wang M, Huang M, Hong Y. Psychological intervention in children with transfusion-dependent β -thalassaemia. *Vox sanguinis*. 2022; 117(3): 386–392.
22. Kiani J, Pakizeh A, Ostovar A, Namazi S. Effectiveness of Cognitive Behavioral Group Therapy (C.B.G.T) in Increasing the Self Esteem & Decreasing the Hopelessness of β -Thalassaemic Adolescents. *Iran South Med J*. 2010; 13 (4):241-252.